СТОУНХЕНЏ, ВИЂЕН ОЧИМА ПОСЛЕДЊИХ ЕВРОПЉАНА

Круг за богове

„Недалеко од Лондона, негде, има неки круг огромних стена, за које се мисли да су остаци храма који су подигли обожаваоци Сунца” — каже Милош Црњански у „Роману о Лондону”. Драгош Калајић је кренуо показаним путем. Ево шта је видео

Принц Рјепин, јунак *Романа о Лондону* Милоша Црњанског, оличавајући свет врлина аристократске традиције Европе, у ставу трагичног отпора обездушујућим процесима модерне цивилизације Запада, својим мислима одлази често ка Стоунхенџу, ка мегалитском споменику крај Салсбериј а, што потиче из преисторијских времена. У принчевим мислима и осећањима, тај споменик показује и осведочава поларно супротно стање људскости од оног које карактерише човека његове савремености:

„Недалеко од Лондона, негде, има неки круг огромних стена, за које се мисли да су остаци храма, који су подигли обожаваоци Сунца. А сад?

Та огромна варош личи на неку фантазмагорију у којој је, све — бар се тако чини — разумно, логично, величанствено, а кад се боље погледа, из ње све бежи, у неки ситни живот, у неку кућицу, у крчму. На пиво. На тим британским острвима обожавали су, некад, Сунце, дизали храм од огромних камења Сунцу, а нико не зна да протумачи како су то подизали? Читаве стене Сунцу?”

Ето посебног разлога за неке српске очи да виде Стоунхенџ: следити сен Милоша Црњанског и његов путоказ. Када сам први пут посетио Стоунхенџ, крајем седамдесетих година прошлог столећа, „круг огромних стена” био је још отворен свим намерницима. Сад је пак ограђен ради заштите од навала помасовљене радозналости, које га обилазе у широком луку, дуж одређене стазе. Ипак, и сад, као и некад, осећам дух места који ту влада, што моћно потире уобичајене међуљудске разделине. Не само у том кругу већ и крај круга сваки човек другог осећа као ближњег.

И зато, док се сустичу или мимоилазе дуж стазе сви намерници размењују осмехе неке срдачности која је ванредна и заправо јединствена. Осмеси који искрсавају на лицима посетилаца Стоунхенџа нису од врста што опслужују обичаје љубазног опхођења или потребе купопродајних односа. То су осмеси који потичу из неке исконске основе људскости, из првих доживљаја радости живота, незасенченог искуствима зла и слабости те разочарања. Као да тај „круг огромних стена” својом чудесношћу људе враћа у ону отвореност за чуда коју има само детињство, најближе првом и најтајанственијем изворишту живота.

У ТРАГАЊУ ЗА ЕВРОПСКИМ КОРЕНИМА

Обилазим „круг огромних стена” са Станиславом Гашпаровским, директором компаније „Minergy”, који се љубазно понудио да ме из Лондона довезе до светилишта, поготову стога што Стоунхенџ никада није видео. И његово лице је озарено, као да је неочекивано просветљено сећањем на неку прелепу бајку. Док корачамо стазом, чујем посетиоце, одломке низа европских језика које кида и разноси снажни прохладни ветар с

Атлантика. Чини ми се да се и говор људски пред тим кругом променио, попримивши тон неке свечане радости.

Станислав каже како би било лепо да имамо снимак наше посете Стоунхенџу, за успомену. Осврћем се око себе и најближој особи, лепушкастој девојци рошавог лица пружам фотоапарат с молбом да нас сними пред једном од „капија" Стоунхенџа. Она весело прихвата улогу и пита којим то језиком ми разговарамо. Кажем да разговарамо српским језиком. Мало мршти лице у знак напора претраге по својим знањима. Узалуд. Станислав објашњава где се на мапи Европе налази Србија. Питам од које је она пак нације. Каже да је од америчке. По обичају, узвраћам, тоном незадовољног а престрогог професора, како је нисам питао за држављанство већ за национално порекло. Један сјај развејава с њеног лица сенке рошавости:

„Ах, разумем! Дакле, овако ствари стоје: мој отац је Ирац, мајка је Рускиња а имам и француске, као и румунске претке!"

Пљескам снажно, као да сам у београдском Народном позоришту управо чуо мецосопран Јадранке Јовановић, и кажем како је то одличан европски састав. Остаје питање како ће употребити те европске дарове. Осмехује се прво стидљиво а потом самопоуздано:

„До сада сам радила у једном ресторану да уштедим паре за студије, кад се вратим с овог путовања. Шта ћу да студирам? Хоћу да студирам програм за писање. Хоћу да будем писац! Не, још немам представу о чему бих писала...

Можда ћу писати управо о овом месту и овом сусрету."

Опажам како би било веома упутно да искористи своје европске корене те да проучи вештине великих ирских, руских, француских и румунских писаца. Нажалост, не познаје ниједног европског писца, чак ни по чувењу, ни Џојса, ни Стендала, ни Достојевског, а камоли Хорију или Елијадеа. Ипак, вредно бележи у свеску њихова имена. Сумњичав, питам је да ли бар зна неког америчког писца. Клима главом као постиђено дете и каже: Џек Керуак. Морао сам да је очински помилујем по лицу:

„А да ли сте читали Керуаков роман *Сатори у Паризу?* Нисте!? Е, кад га будете прочитали схватићете зашто Вас овако пропитујем. И он је, попут Вас, кренуо на пут у Европу, али да би пронашао француске корене свог презимена, Керуак, да би се вратио свом идеалном завичају."

Нагло се уозбиљује. Или је боље рећи да је њено лице попримило онај израз сетне замишљености, какав сам уочавао код расних писаца:

„Како је то чудно што сте ми рекли... И ја сам овде дошла као да бих видела своју идеалну земљу порекла. Када сам први пут видела Стоунхенџ на једној фотографији, осетила сам да ме нешто велико и снажно овамо привлачи. Имала сам утисак као да је то оно за чим стално трагам. И заклела сам се да прво овде дођем."

КАМЕНО ОГЛЕДАЛО ПОКОЛЕЊА

До открића радиокарбонске методе датирања археолошких налаза, мислило се да су европски мегалитски споменици, дакле и Стоунхенџ, провинцијски закаснели одјеци микенске културе или дела унајмљених микенских гастарбајтера. Потом је откриће радиокарбонске методе, крајем четрдесетих година прошлог столећа, многе ствари исправило и неолитској култури Европе вратило достојанство самобитности. Стоунхенџ је грађен у три фазе, од краја трећег миленијум до 1240 године пре нове ере. У повести енглеске писмености први траг запитаности пред мистеријом Стоунхенџа потиче из XII столећа нове ере. У *Historia Anglorum*, завршеној 1154. године, Хенри од Хантингтона је овим речима описао Стоунхенџ: „Камење ванредних размера је постављено у облику вратница... И нико не може да одгонетне зашто је толико много камења усправљено тако високо или зашто је тамо постављено."

То питање остало је без задовољавајућег одговора до наших дана. У питању је, извесно,

највећа мистерија европске археологије, која већ вековима привлачи и надахњује спознајне и стваралачке напоре низа научника, уметника и маштара. Можда је већа мистерија само изостанак било каквог помена Стоунхенџа у римским изворима, као да су очи Римљана биле потпуно засењене светим и лековитим изворištем топле воде у оближњем граду Бату, где су крај купатила подигли светилиште посвећено богињи Минерви, славно широм империје.

Када погледом прођемо кроз имагинарну антологију претпоставки, теорија и визија значења и сврхе Стоунхенџа, имамо утисак да смо прешли огромни круг људских различитости. Као да се посебна и извесно ненамерна сврха уздизања тог круга камених стена састоји у вековима те миленијумима истрајном одражавању људских особености. Као да тај споменик сваког намерника упућује да, одгонетајући тајну његовог порекла и смисла, открива себи самога себе. Тако рушевно стање споменика, од којег су остале само највеће стене, прилично оштећене, осведочава универзално распрострањени практични поглед на свет трећег сталежа који је у њему превасходно видео стовариште грађевинског материјала за слободно развлачење. На вишем ступњу, у мегалитским споменицима британских острва тај поглед је видео света средства оздрављења и подстицања плодности. По вековном обичају, та својства су подржавана маслом, млеком и медом које су руке вере или наде размазивале по камену.

Митовима склоно биће келтских староседелаца видело је у „кругу огромних стена" дело неимарства џинова. То предање преузео је и историзирао Готфрид од Монмоута, у својој повести британских краљева, довршеној око 1136. године: победивши саксонске освајаче, краљ Британаца Амброзије обратио се магу Мерлину за савет како да се одужи погинулим. Мерлин му ја саветовао да са брда Киларауc, у Ирској, снесе те на место битке постави „Прстен дивова... какав ниједан човек наших времена не би могао да изгради". Краљ се наругао том предлогу, а Мерлин га је још више подучио:

„Ваше Височанство, пазите да се не смејете као неки простак. Нема ничега смешног у ономе што сам Вам предложио. Те стене су у вези с извесним тајним, религијским ритуалима и поседују многа значајна својства подобна за оздрављења од болести. Пре много година Дивови су их донели из најдаљих крајева Африке и поставили су их у Ирској, у време када су је насељавали."

Према Готфридовој предаји, краљ је послушао Мерлина „и поставио стене у круг око гробнице, на исти начин како су оне стајале у Ирској, на брду Киларауc, показујући тако како његова вештина вреди више од сваке голе силе".

ОД ЖРТВЕНИКА ДО КАМЕНОГ КОМПЈУТЕРА

Средином XVII столећа, на таквим митским или легендарним темељима, Џон Обри је засновао теорију по којој су Стоунхенџ и остале мегалитске споменике — расуте по британским острвима — подигли друиди, келтски свештеници, за своје обреде. Почетком тог века архитекта Џонис, добивши налог од радозналости краља Џекоба I да направи скицу Стоунхенџа те испита његово порекло, кренуо је у потрагу ношен својим презиром према келтским „дивљацима" и професионалним дивљењем спрам римског неимарства. С обзиром да по његовом мнењу „дивљаци" нису били у стању ни да замисле а камоли подигну такво чудо, закључио је да су камене стене могли окупити и уздићи само римски освајачи. Проблем стилских разлика краљев архитекта је разрешио смелом хипотезом по којој су Стоунхенџ римски градитељи пројектовали и изградили прилагодивши храм „сировој, припростој и исконској природи оних које су хтели да образују". Лекар краља Чарлса II, доктор Валтер Чарлтон, у монографији посвећеној Стоунхенџу 1663. године, видео је у њему, пак, „краљевски двор Данаца, односно место намењено избору и устоличењу њиховог краља".

Године 1793, славни песник Вилијам Вордсворт — поборник Француске револуције и републиканског уређења — принуђен ломом кочије крај Салсберија да настави пут пешице, лутајући пољима стекао је визију описану песмом *Прелудијум*, где је Стоунхенџ приказан двоструко, као место жртвовања живих људи, али и као друидско учило скривених хармонија света:

„Опрхрван усамљеношћу, једну визију стекох и видех прошлост

Видех мноштво људи овде и тамо или само једног Британца

како пустаром пролази са секиром и штитом

кожом вука покривен... Ја таму призвах и она паде

као у поноћ, и све ствари

изгледало је да отима погледу мом, кад ево

како злокобне ватре обасјавају земљу

Жртвеника за жртве ево, храњеног

душама живим с крицима из дубине...”

Потом песник опажа „линије, кругове, хумке, мистериозне облике, / што вековима живе”, у којима назире „дело божанске науке”, какву брадати друид открива, уз „дашак / музике која као да га води, и пусту / земљу угођује љупким звуцима”.

С одређеном смелошћу, могли бисмо закључити да је призор Стоунхенџа надахнуо у Вордсворту испољавање две природе револуционарног просветитељства: мрачну и идиличну. У повесној стварности, прва се осведочавала терором, гиљотином, покољем око 800.000 племића, свештеника и непослушних ратара Вандеје, а друга утопијским

визијама бескрајног људског те друштвеног прогреса и благостања.

Доба владавине рационализма и позитивизма карактеришу бројне теорије које у Стоунхенџу виде превасходно неку врсту каменог календара који је његовим жрецима служио за одређивање датума летњег те зимског солстиција и месечевих мена. Упркос вековног труда бројних научника и аматера, археолога и астронома — од Вилијама Стоклија до Фреда Хојла — та теорија није успела ни уз помоћ електронских рачунара да се потврди.

Уосталом, за одређивање датума летњег и зимског солстиција човек преисторије поседовао је много једноставнија средства. С друге стране, да би се одређене крајње тачке „путање" Месеца на небу поновиле потребно је да прође нешто више од осамнаест година, што је неке навело на теорију по којој је Стоунхенџ тобоже служио за израчунавање датума помрачења Сунца и Месеца. Зашто је градитељима Стоунхенџа и осталих сличних споменика било потребно такво знање? Поборници речене теорије тврде да су с таквим знањем жреци могли да запањују вернике те да их држе у покорности. И таква претпоставка не говори ништа о Стоунхенџу већ само осведочава модерног човека и одговарајуће друштвене односе.

И ти модерни друштвени односи нестају у кругу или око „круга камених стена", који нам показује Милош Црњански својим надахнутим и надахњујућим мислима. Да би променили свет у коме живимо потребно га је спознати, а да би га спознали нужно је да се спознајним погледом из њега издвојимо те удаљимо. Не познајем боље или даље осмотриште од оног које пружа тај „круг камених стена". Из њега свет у коме живимо бива сагледаван с висине од око четири хиљаде година. **<**

Објављено: уторак, 12. јул 2016, 00:33h